

Kodifikace češtiny I

Studijní materiál 6

*souhláskové skupiny,
spřežky, hranice slov*

➤ Skupiny bě, pě, vě, mě

Pě:

– má pouze tento tvar
pět, pěnkava, pěšky, zpět, pěna...

!! podoba pje-NEEXISTUJE !!

Bě, vě

– ve slovech, kde se ke kořenu začínajícímu na skupinu *je-* připojuje předpona zakončená na *b-*, *v-*, vznikají skupiny *-bje-* a *-vje-*
ob-jevit, ob-jezd, v-jezd, v-jem, ...
– je-li skupina součástí kořene slova, pak platí podoba *bě, vě*
oběd, oběť, vědění, svět, ...

(Fě: ve slovech *fěrtoch* „součást kroje“ a *ofěra* „dar věřících církvi“ a při skloňování – *harfě, nymfě, ...*)

Mě:

– ve slovech, kde je součástí jiného tvaru slova nebo slova příbuzného souhlásk *n/ň*, vzniká skupina *-mně-*
zapomněl (zapomíná), *pomněnka* (pomni), *uzemnění* (uzemnit), *rozumně* (rozumný), ...
– pokud *n/ň* není součástí jiného tvaru slova nebo slova příbuzného, platí podoba *-mě-*
město, měna, měkký, umět, ... zatmění (*za-tmět < tma*)

!! tamější (příslovce tam + přípona -ější) !!

osobní zájmeno já:

podoba *mě:* 2. a 4. pád jednotného čísla (*beze mě, uhodil mě*)

podoba *mně:* 3. a 6. pád jednotného čísla (*dal to mně, říkal o mně*)

➤ Zdvojené souhlásky

Psaní n/nn

Jedno n se píše:

– u přídavných jmen odvozených příponou *-í* od jmen pojmenovávajících zvířata, jejichž kořen končí na *-n*: *havran – havraní* (stejně jako *sova – soví*), *kuna – kuní*, *slon – sloní*, a od přičestí trpných: *dán – daný*, *chráněn – chráněný*, *konán – konaný*

– s jedním *n* se píšou i výrazy *trojklaný, peřenoklaný* (od přičestí *klán* slovesa *klát*)

– slovo *raný* ve významu *brzký, časný* (*raná gotika, rané ovoce*), *dceřiný* a *vraný* (*kůň*)

– u přídavných jmen utvořených od podstatných jmen příponou *-ěný*: *vlna – vlněný* (stejně jako *sláma – slaměný*), *hlína – hliněný*, *žíně – žíněný*

– podstatná jména odvozená od přídavných jmen na *-ní, -ný* příponami *-ík, -ice, -ina*: *deník, viník, ceník, vinice, okenice, cenina*

Dvě nn se píšou:

– u přídavných jmen odvozených příponou *-ní, -ný* od podstatných jmen, jejichž kořen končí na *-n, -ň* (stejně tak se píšou výrazy od nich odvozené)

den – denní, holeň – holenní, stehno – stehenní, temeno – temenní, cena – cenný (cennější, nejčennější, cennost), jméno – jmenný, ochrana – ochranný, slunce – slunný, stín – stinný, slina – slinný, tepna – tepenní, výkon – výkonný (výkonnější, nejvýkonnější, výkonnost, výkonnostní, výkonně), (ne)vina – (ne)vinný

bezčenný (bezčennost), všestranný (všestrannější, všestrannost, všestrannostní), pohostinný (pohostinnost), stanný, branný, povinný (povinna, ale povinen – viz výše), monotónní, obscénní

!! vinen (kvůli výslovnosti je mezi obě n vloženo -e-, stejně jako šťastný – šťasten) !!

Ostatní zdvojené hlásky

– ke zdvojení dochází i při odvozování slova pomocí přípony a při skládání

nej+jasnější, roz+zlobit, od+dělit, půl+litr, čtyř+řádkový, ...

– a dále při ohýbání a stupňování

⊙ *pecce* (<_____), x *pece* (<_____), *racci* (<_____) x *raci* (<_____), *plašší* (<_____) x *plaši* (<_____), *křečči* (<_____) x *křečí* (<_____), *uvědomme si* (<_____)

➤ Odvozování přídavných jmen příponou -ský

• je-li poslední hláskou základového slova **ž, š, č, z**, nemění se:

-ž-ský: mužžský, pařížský (muž, Paříž)

-š-ský: ašský, krkonošský (Aš, Krkonoše)

-č-ský: ledečský, přeloučský (Ledeč, Přelouč)

-z-ský: francouzský, knovízský (Francouz, Knovíz)

• je-li poslední hláskou základového slova **k, h, g, ch**, mění se:

-k-ský v -cký: otročský, písečský (otrok, Písek)

-h-ský v -žský: pražský, zbirožský (Praha, Zbiroh)

-ch-ský v -šský: curyšský, kazašský (Curych, Kazach)

-g-ský v -žský: konžský, rižský (Kongo, Riga)

• je-li poslední hláskou základového slova **c, s**, zjednodušuje se:

-s-ský v -ský: brandýsský, tunisský (Brandýs, Tunis)

-c-ský v -cký: hradecký, olomoučcký (Hradec, Olomouc)

– obdobně i v **množném čísle**: *brandýští, olomoučtí*

- dále:

– při odvozování od místních jmen na *-nná, -nné* se píše jedno *n* (*jablonský, hostinský* – Jablonná, Hostinné)

– asijská jména na *-ing, -ong, -ung* zachovávají koncovou hlásku před příponou *-ský* (*hongkongský, pekingský*)

– ve jménech na *-berg (-berk), -borg, -burg, -burgh, -ing, -inky* se koncové *-g, -gh, (-k)* odsouvá: *edinburský, hamburský, nymburský, helsinský* (Edinburgh, Hamburg, Nymburk, Helsinky)

II newyorský, minský, haagský, chicagský (New York, Minsk, Haag, Chicago) !!

➤ **Stupňování přídavných jmen**

– vyjadřování větší míry vlastnosti

– přípony **-ejší, -ější, -ší, -í** (*blížeší, většší*)

- u některých přídavných jmen si přípony konkurují: *hrubší i hrubější, snazší i snadnější, pustší i pustější, mělčí i mělčejší, křepčí i křepčejší*
- končí-li adjektivum na **-dký, -tký** => 2. stupeň končí na **-ší** (*hladší, kratší, krotší*) + také *užší, vyšší, tišší, hlubší*
- končí-li adjektivum (zpravidla dvouslabičné) na **-ký**, při stupňování toto *-k-* alternuje s *-č-* (*hebcí, hezcí, trpčí*)

– třetí stupeň tvoříme předponou *nej* + *tvarem druhého stupně* (*nejblížeší, nejhezcí*)

Utvořte komparativy: *vratký* > _____, *plytký* > _____, *břítký* > _____.

➤ **Spřežky**

- spojení podstatných jmen, zpodstatnělých přídavných jmen, zájmen, číslovek a příslovcí s předložkami
- nabývají platnosti prostých příslovcí a nebo se stávají předložkovými či spojovacími výrazy
- tento přechod je v jazyce odrážen psaním spojení dohromady

Dochází k hojnému kolísání (psaní dohromady x zvlášť)!

○ **Předložka + podstatné jméno**

– dohromady píšeme následující výrazy: *dohromady, dokonce, nahoru, občas, vcelku, vzápětí, zčásti, zpravidla, zbrusu*

– obojím způsobem píšeme následující výrazy: *bezesporu i beze sporu, bezpochyby i bez pochyby, kupodivu i ku podivu, kvečeru i k večeru, například i na příklad, obden i ob den, zjara i z jara, zpočátku i z počátku*

○ **Předložka + zpodstatnělé přídavné jméno**

- dohromady píšeme následující výrazy: *doprava, nalevo, doleva, potichu, odjakživa, zhruba, zřídka, ztěžka, zvolna, zticha*
– obojím způsobem píšeme následující výrazy (žádný významový rozdíl): *donedávna i do nedávna, načerno i na černo, nahrubo i na hrubo, zblízka i z blízka, naživu i na živu, zatepla i za tepla, zdaleka i z daleka, naprázdno i na prázdno*

JMÉNA UŽÍVANÁ PŘEVÁŽNĚ S PŘEDLOŽKOU „NA“ SE POJÍ SE 4. PÁDEM A PÍŠÍ SE ZVLÁŠTĚ (na shledanou, na viděnou, na pováženou, na rozloučenou, NA ROZDÍL).

☞ Jaká je správná forma zápisu následujících spojení a proč?
nákyp po francouzsku / pofrancouzsku, zmizet po anglicku / poanglicku, pstruh po mlynářsku / pomlynářsku

○ **Předložka + zájmeno a číslovka**

- píší se většinou dohromady: *beztoho, nato, poté, potom, proto, předtím, přesto, přítom, vtom*

!!! obojím způsobem píšeme: *poprvé i po prvé, pokaždé i pokaždé*

Čím vyšší je výchozí číslovka, tím spíše píšeme zvlášť (po tisících).

○ **Předložka + příslovce**

- píší se dohromady: *nahonem, najednou, navíc, nanejvýš, napřed, navždy, odevšad, naproti*

!!! POZOR na rozdíly

V tom x vtom

V tom rohlíku byl zapečený brouk. (spojení předložky a ukazovacího zájmena)

Vařila večeri a vtom se to stalo. (příslovce „právě v té chvíli“)

Na to x nato

Na to křeslo si neseď! (spojení předložky a ukazovacího zájmena)

Odešel a hned nato vstoupila do místnosti jeho žena. (příslovce „potom, za nějaký čas“)

Po té x poté

Po té krásné opeře už nemám náladu na další hudbu. (spojení předložky a ukazovacího zájmena ženského rodu)

Vypijeme si mléko a poté půjdeme pracovat. (příslovce „potom, posléze“)

Za to x zato

Za to skládání uhlí mi platit nemusíš. (spojení předložky a ukazovacího zájmena)

Dědeček je starý, zato hodně zkušený. (spojka „však, avšak“, možno i v platnosti příslovce „náhradou za něco, místo něčeho“ – *Vrátil se s nepořízenou, zato rozčilený.*)

V celku x vcelku

Donesl ty vázy v celku. (spojení předložky a podstatného jména)

Vcelku se nic nestalo. (příslovce „v podstatě“, částice „celkem, vlastně“)

○ **Přídavná jména vzniklá spřahováním**

- vznikají spojením příslovce a podstatného jména slovesného

– typicky v administrativním stylu

– uvedená přídavná jména lze rozdělit na dvě skupiny:

1) lze psát jako jedno slovo či jako slova dvě při zachování stejného slovosledu: *níže podepsaný – nižepodepsaný, svrchu jmenovaný – svrchujmenovaný, níže uvedený – níže uvedený, tak zvaný – takzvaný*

2) píšou se odděleně pouze v obráceném slovosledu: *usnášeníschopný – schopný usnášení, praceschopný – schopný práce, provozuschopný – schopný provozu, pravděpodobný – podobný pravdě, ziskuchtivý – chtivý zisku*

➤ **Případ jakoby / jako by**

JAKO BY: ve větách s vyjádřením porovnání s hypotetickým dějem vyjádřeným slovesnými tvary podmiňovacího způsobu – v takových větách *by* funguje jako součást slovesného tvaru podmiňovacího způsobu

- *Zatvářil se, jako by si právě vzpomněl. Jako by nechápal, proč se na to ptám. Koupil si hrobové místo, jako by tušil, že je jeho konec blízko.*

JAKOBY: *by* není použito jako součást slovesného tvaru, výrazu *jakoby* užívá i u jiných větných členů než u přísudku (nese význam přibližnosti, přirovnávání)

- *Nosila černé šaty, jakoby nafialovělé. Snažil se ji získat pomocí jakoby setkání na ulici. Petr se sice jakoby vracel, ale měl nakročeno ven z domu.*

Usmíval se, jako by věděl, co se stalo. (= usmíval se takovým způsobem, jako kdyby věděl, co se stalo) **X** *Usmíval se. Jakoby věděl, co se stalo.* (= usmíval se, zdánlivě věděl co se stalo)

➤ Cvičení

Doplňte

a) sb-rna surovin, písemná ob-dnávka, nový ob-v, ob-m krychle, zlomené b-žky, průb-h závodu, odb-r krve, krycí b-loba, kruhový ob-zd, plné v-dro, smyslový v-m, poslední zpov-d', celý sv-t, naivní um-ní, kilo m-di, trapné nedorozum-ní, šlechetný zám-r, obloha ztem-la, m-lký talíř, ob-dnávka zboží, náram- se mu to povedlo, ob-ktivnípříčina, nad lesem zahřm-lo, hladila ho jem-ě, hluboká záv-j, malé rozm-ry, přim-l m- k odpov-di, záv-r filmu

b) V-tve stromu se zazelenaly. Pes zav-třil. V-zd do domu byl zavřený. Buď přece rozum-jší. Na záv-r roku ocenili nejvýznam-jší ob-vy. Ob-dnal si k ob-du polévku. Tam-jší pracovníci odjeli. Můj přítel je velmi zapom-tlivý. Myslím to upřím-. Měl pro ni velké porozum-ní, a tak jí daroval pom-nky. Jeho dom-nka byla správná. Uzem-ní je už v pořádku. Jsem zde pouze soukrom-. Zřejm- na to ani nepomysleli. Přednášel báseň skrom-, ale přitom dojem-. Nechci zůstat osam-lý. Ob-toval všechny své peníze za knihy. Předpověděli prom-nlivé počasí. Ob-l několik obchodů. Úryvek se naučil zpam-ti. Upřím- vám blahopřeji. Vyjmenuj mi neznám-jší básníky. Navštívili nás pam-tníci té hrozně události. Na nebi vyšly hv-zdy a děvčata vila v-nečky.

c) Pro (já) za (já) si dělej, co chceš. Ten dopis patří (já). U tety se vždy točilo vše kolem (já). Nešel bys tam místo (já)? Sport je pro (já) běžnou součástí života. Pověřil (já), abych žádost vyřídil. Nebij (já)! Nechod' ke (já). Je (já) nevolno a rozbolela (já) hlava. Není ti (já) líto? Zastavíš se pro (já), nebo půjdeš beze (já)? Musíš (já) to říct.

d) Je to jeho povi-ost. Každý den začínal ra-í rozcvičkou. Tento de-ík je velmi populární. Mám rád ra-é brambory. Kame-ík přijal nové zakázky na kame-é náhrobky. Havra-í křik se rozléhal krajinou. Ten muž byl odsouzen nevi-ě! Mluvil ply-ě francouzsky. Nástě-ý obraz je velmi ce-ý. Věra se tvářila jako vi-ice, ale ve skutečnosti vi-a nebyla. Dřevě-é schody byly natřeny na hnědo. Postup byl považován za nezako-ý. Jeho pohosti-ost byla proslulá. Byl vůči jeho narážkám imu-í. Hlubi-á sonda potvrdila přítomnost ropy. Měl zloči-é úmysly. Rozbil hlině-ý džbán. Byla jen bezejme-ou obětí. Souhr-ě vzato, byl ve své práci velmi výko-ý. Jele-í maso je chutné. Bolí mě všechny klouby, nejvíc ale kole-í a rame-í. Založil dceři-ou společnost.

Doplňte jednu nebo dvě souhlásky

oke-í rám, zmate-ý člověk, vi-ý ocet, mě-é pečivo, telefo-í seznam, souhr-á cvičení, ra-á zelenina, vo-ý květ, obrázkový ce-ík, ra-í ptáče, stehe-í kost, drobnozr-á čočka, hlině-ý džbán, otec je vi-en a matka je vi-a, hromada kame-í, se-á rýma, o-aní sluhové, ply-é skupenství, havra-í peří, hřeje se na výslu-í, mikrovl-á trouba, promě-á veličina, naše de-íky a týde-íky, rodi-á dovolená, mluvil monotó-ě, zajíc je nejpla-í zvíře, de-ě se rozčiloval, proutě-é košíky, rovi-atý kraj, postra-í ulička, záko-ík práce, bera-í rohy, nádobí z kame-iny, slamě-ý klobouk, dceři-á společnost, bra-á povinnost, rumě-é líce, spontá-í reakce, vra-ý kůň, le-í pán, trojkla-ý nerv, výmě-ík tepla

Utvořte druhý stupeň přídavných jmen

řidký _____	měkký _____
krátký _____	nizký _____
prudký _____	kyprý _____
ryzí _____	suchý _____
dobrý _____	zlý _____
velký _____	horký _____
malý _____	trpký _____

tenký _____
sladký _____

hořký _____
mělký _____

Utvořte správné tvary 1. p. jednotného i množného čísla

Praha	_____	_____
Pardubice	_____	_____
Brandýs	_____	_____
Nymburk	_____	_____
Krkonoše	_____	_____
Kroměříž	_____	_____
Třebíč	_____	_____
Olomouc	_____	_____
Budapešť	_____	_____
Slezsko	_____	_____
Náměšť	_____	_____
Dobříš	_____	_____
Hlinné	_____	_____
Edinburgh	_____	_____
Adršpach	_____	_____
Radhošť	_____	_____
Tunis	_____	_____

Rozhodněte, zda napíšete výraz v závorkách jako dvě slova, nebo jako jedno

Telefon zazvonil (po druhé). Na krásný obraz jsem se vynadíval (do syta). Snad by ses (na konec) neurazil? Svůj deník schovávala (do konce) i před svojí nejlepší kamarádkou. (Do konce) zápasu scházelo jen pár minut. Zaklonila hlavu (do zadu). Něco takového jsem (jak živ) neslyšel. Tatínek (z volna) otevíral dveře. (V tom) se ti vyrovnat nemohu. Přišlo ti to (za těžko)? (Na shledanou) v úterý!

Rád jedl kapra (na modro). (Mermo mocí) ho chtěl získat. (K večeru) začalo pršet. Karel chodil do posilovny (ob den). (Mimo to) jsem ti chtěl dát ještě dárek. Ale to je zcela (bez pochyby)! Poslední zbyteček strouhanky také nepřišel (na zmar). Naučil se celou knihu (na zpaměť), (bohu žel) mu to u zkoušky nepomohlo. Nastrouhej ty brambory (na hrubo). (V zápětí) se maminka vrátila.

Rozhodněte, zda napíšete dohromady, či zvlášť

Takové chování rozhodně není na místě / namístě.

Buď už konečně zticha / z ticha!

Na této silnici zahněte doleva / do leva a v zápětí / v zápětí hned doprava / do prava.

Znám ho odjakživa / od jakživa.

Předstíral na oko / naoko souhlas.

Uměl dobře mluvit spatra / s patra / z patra.

Vtom / v tom ti nemohu bohužel pomoci.

Dohromady / do hromady starého papíru přibyly další balíky.

Dívali jsme se nahoru / na horu a prohlíželi si stropní malbu.

Připíjíme našťestí / na štěstí novomanželů.

Závodů se zúčastnil, a dokonce / do konce skončil na druhém místě.

Vlak měl zpoždění, proto / pro to přijeli pozdě, už zdáli / z dáli / zda-li na nás mávali.

Naštěstí / na štěstí se nám nic nestalo, za to / zato vy jste si ublížili na zdraví.

Předtím / před tím jednáním se cítil velmi unaven, i když si to předtím / před tím nepřipouštěl.

Zpravidla / z pravidla o psaní koncovek je jen několik výjimek.

Zpravidla / z pravidla chodil každé ráno běhat.
Telefon zazvonil toho dne podruhé / po druhé.
Dvakrát / dva krát tam chodit nebudu.
Tatínek se narodil v roce tisícdevětsetpadesátosm / tisíc devět set padesát osm / tisíc devětset padesát osm.
Stalo se to v roce pětadesátém / pět a šedesátém.
Pokaždé / po každé jsem z jeho vyprávění nadšen, stejně jako pokaždé / po každé přednášce.

Opravte chyby v textu

Obrať se doleva a dej pozor, ať nespadneš shora dolů.
Vždy měl navrch, uměl celou píseň na zpaměť.
V řešení úloh je hodně pozadu, nadarmo se rozčiluješ.
Bojovníci statečně bojovali poboku svého pána až do konce.
Na venek zůstal klidný a řekl jen: „Nashledanou.“
Stal se více násobným mistrem závodu, do cíle doběhl zcela vyčerpán a napolo mrtvý únavou.
Snad by ses nakonec neurazil!
Došlo k politování hodnému nedopatření.
Na dále spolupracujeme s vaší firmou.
Taková myšlenka mi zůstala navždy cizí.

Doplňte správné tvary jako by / jakoby:

Obloha byla ji vymaloval.
Její hlas byl mladší, než ve skutečnosti byl.
Měla pleť z porcelánu.
Vtom se zarazil si na něco vzpomněl.
Spí ho do vody hodil.
Artistovy nohy byly gumové.
Zmizel se do země propadl.
Křičel ho na nože brali.
Je to taková lžička.
Dělal se nechumelilo.
Udělal to naschvál.
Ohnal se rukou v sebeobraně.
Ohnal se rukou se bránil.

Opravte chyby

Racci žijí pouze v čistých vodách, proto jich stále ubývá. Vápená malta je směs hašeného vápna, vody a písku. Nejasnější hvězda na obloze je Sirius. Nebuď takový měkkota! Každý řidič je povinen zaplatit pojištění, tato povinnost vyplývá ze zákona. Jelení lůj slouží k ošetření popraskaných rtů. Ranní rozcvička se mu příliš nezamlouvala. Černoští atleti dosahují ve všech disciplínách vynikajících výsledků. Velká štika svedla s rybářem hrdiný boj. Podání se bez souhlasu svého pána nesměli stěhovat. Tatínek denodenně kupuje svůj oblíbený denník. Přestěhovali se do Jablonného v Podještědí. Prohlížel si odací list svých rodičů. V zoologické zahradě jsme pozorovali rozzuřenou šelmu. Rozsviďte světla!